

International Multidisciplinary Research Journal

Golden Research Thoughts

Chief Editor
Dr.Tukaram Narayan Shinde

Publisher
Mrs.Laxmi Ashok Yakkaldevi

Associate Editor
Dr.Rajani Dalvi

Honorary
Mr.Ashok Yakkaldevi

Welcome to GRT

RNI MAHMUL/2011/38595

ISSN No.2231-5063

Golden Research Thoughts Journal is a multidisciplinary research journal, published monthly in English, Hindi & Marathi Language. All research papers submitted to the journal will be double - blind peer reviewed referred by members of the editorial board. Readers will include investigator in universities, research institutes government and industry with research interest in the general subjects.

International Advisory Board

Kamani Perera Regional Center For Strategic Studies, Sri Lanka	Mohammad Hailat Dept. of Mathematical Sciences, University of South Carolina Aiken	Hasan Baktir English Language and Literature Department, Kayseri
Janaki Sinnasamy Librarian, University of Malaya	Abdullah Sabbagh Engineering Studies, Sydney	Ghayoor Abbas Chotana Dept of Chemistry, Lahore University of Management Sciences[PK]
Romona Mihaila Spiru Haret University, Romania	Ecaterina Patrascu Spiru Haret University, Bucharest	Anna Maria Constantinovici AL. I. Cuza University, Romania
Delia Serbescu Spiru Haret University, Bucharest, Romania	Loredana Bosca Spiru Haret University, Romania	Ilie Pinteau, Spiru Haret University, Romania
Anurag Misra DBS College, Kanpur	Fabricio Moraes de Almeida Federal University of Rondonia, Brazil	Xiaohua Yang PhD, USA
Titus PopPhD, Partium Christian University, Oradea, Romania	George - Calin SERITAN Faculty of Philosophy and Socio-Political Sciences Al. I. Cuza University, Iasi	.....More

Editorial Board

Pratap Vyamktrao Naikwade ASP College Devrukh, Ratnagiri, MS India	Iresh Swami Ex - VC. Solapur University, Solapur	Rajendra Shendge Director, B.C.U.D. Solapur University, Solapur
R. R. Patil Head Geology Department Solapur University, Solapur	N.S. Dhaygude Ex. Prin. Dayanand College, Solapur	R. R. Yalikal Director Management Institute, Solapur
Rama Bhosale Prin. and Jt. Director Higher Education, Panvel	Narendra Kadu Jt. Director Higher Education, Pune	Umesh Rajderkar Head Humanities & Social Science YCMOU, Nashik
Salve R. N. Department of Sociology, Shivaji University, Kolhapur	K. M. Bhandarkar Praful Patel College of Education, Gondia	S. R. Pandya Head Education Dept. Mumbai University, Mumbai
Govind P. Shinde Bharati Vidyapeeth School of Distance Education Center, Navi Mumbai	Sonal Singh Vikram University, Ujjain	Alka Darshan Shrivastava Shaskiya Snatkottar Mahavidyalaya, Dhar
Chakane Sanjay Dnyaneshwar Arts, Science & Commerce College, Indapur, Pune	G. P. Patankar S. D. M. Degree College, Honavar, Karnataka	Rahul Shriram Sudke Devi Ahilya Vishwavidyalaya, Indore
Awadhesh Kumar Shirotriya Secretary, Play India Play, Meerut (U.P.)	Maj. S. Bakhtiar Choudhary Director, Hyderabad AP India.	S.KANNAN Annamalai University, TN
	S. Parvathi Devi Ph.D.-University of Allahabad	Satish Kumar Kalhotra Maulana Azad National Urdu University
	Sonal Singh, Vikram University, Ujjain	

Address:-Ashok Yakkaldevi 258/34, Raviwar Peth, Solapur - 413 005 Maharashtra, India
Cell : 9595 359 435, Ph No: 02172372010 Email: ayisrj@yahoo.in Website: www.aygrt.isrj.org

सी.एन.चोबे
संशोधक, जालना.

प्रस्तावना :

महाराष्ट्र राज्य देशामध्ये औद्योगिक दृष्टीने सर्वात विकसित राज्य असून देशातील एकूण निर्मितीपैकी 20.98 टक्के, एकूण भांडवल गुंतवणूक व निर्माणी रोजगारापैकी प्रत्येकी 13.03 टक्के, एवढा हिस्सा महाराष्ट्राचा आहे. जरी महाराष्ट्र राज्य देशामध्ये औद्योगिक दृष्टीने क्रमांक 1 चे राज्य असले तरी आपणास असे दिसते की, राज्यातील सर्व जिल्हे आणि प्रशासकीय विभागांनुसार (प्रदेशानुसार) प्रचंड औद्योगिक विषमता आहे. त्यामुळे औद्योगिक विकासाची फळे सर्व जिल्हे व विभागातील लोकांना चाखावयास मिळत नसल्याने, लोक हिताच्या दृष्टीने अशी विषमता व असमतोलपणा अयोग्य आहे. मुंबई, ठाणे व पुणे या ठिकाणी असलेली औद्योगिक गर्दी कमी करण्यासाठी केंद्र सरकार व महाराष्ट्र राज्य सरकारने स्वीकारलेल्या औद्योगिक धोरणानुसार वेगवेगळे प्रयत्न करण्यात येत आहेत.

अशा प्रयत्न व उपाययोजनांमधून सर्व जिल्हे व विभागांमध्ये असलेली औद्योगिक विषमता / असमतोलपणा कमी होईल अशा प्रकारची अपेक्षा आहे.

वर्तमान टीयासामध्ये औद्योगिक धोरणांनुसार राज्यातील विविध प्रशासकीय सहा विभागातील औद्योगिक विषमता टीयास काळामध्ये कमी झालेली आहे किंवा नाही तिचा कल कसा आहे याचे परीक्षण करण्याचा एक प्रयत्न आहे.

प्रादेशिक विषमता म्हणजे काय?

प्रत्येक देश किंवा राज्याच्या आर्थिक विकासाची भूमिका सर्वात अधिक महत्वाची असते. प्रादेशिक विषमता आर्थिक विकासाच्या संदर्भाने विचारात घ्यावयाची आहे.

व्याख्या :

देशातील विभिन्न लोक व विभाग यांच्यामध्ये आर्थिक विकासाच्या फांके असमान वितरण व त्यामुळे आर्थिक विकासात विषमता व असमानता निर्माण होणे म्हणजे प्रादेशिक विषमता होय.

(Regional disparities may be defined as unequal distribution of the fruits of economic development among different people and parts of the country, causing disparities and imbalances in economic development.)

देशाच्या वेगवेगळ्या प्रदेशांमध्ये नैसर्गिक साधनसामग्रीचे असमान वितरण झालेले असते. त्यामुळे प्रत्येक प्रदेशाच्या विकासाचा दर हा आर्थिक विकासाचा आकृतीबंध निम्न निम्न असतो. ज्या प्रदेशात अधिक नैसर्गिक साधनसामग्री असते किंवा विकासासाठी अनुकूल वातावरण असते अशा प्रदेशांचा विकास अधिक होतो.

तसेच विकासाच्या प्रत्येक टप्प्यावर साधनसामग्री असलेले प्रदेश व साधनसामग्री नसलेले प्रदेश यांच्यातील अंतर वाढतच जाते. अशा प्रकारे वेगवेगळ्या प्रदेशांच्या वाढत्या वेगवेगळ्या दरांमुळे व आकृतीबंधामुळे आंतर-प्रादेशिक व प्रदेशांतर्गत विषमता निर्माण होते.

प्रादेशिक विषमतेची समस्या जगातील विकसित व अविकसित अशा दोन्हीही प्रकारच्या देशांमध्ये असल्याचे दिसते. एवढेच नाही तर रशिया व चीनसारख्या समाजवादी देशांमध्येही प्रादेशिक विषमतेची समस्या असल्याचे दिसते.

औद्योगिक क्षेत्र, अर्थव्यवस्थेच्या विविध तीन प्रमुख क्षेत्रांपैकी महत्वाचे क्षेत्र आहे. आर्थिक विकासासाठी औद्योगिक विकास करण्याचा प्रत्येक देश व राज्याचा प्रयत्न असतो.

महाराष्ट्र राज्याने औद्योगिक विकासासाठी केलेल्या प्रयत्नांमध्ये राज्यातील प्रत्येक जिल्हा व विभागाचा संतुलित औद्योगिक विकास हा महत्वाचा ग्राहिलेला असला तरी, राज्यात आंतर-जिल्हा व प्यञ्जयाने आंतर-विभागीय औद्योगिक विषमता मोठ्या प्रमाणावर असल्याचे आढळते.

महाराष्ट्र राज्याच्या औद्योगिक धोरणानुसार आंतर-जिल्हा व विभागीय औद्योगिक विषमता कमी करण्याचा जो प्रयत्न करण्यात येत आहे, त्याला कितपत यश आलेले आहे याचे परीक्षण करण्यासाठी वर्तमान अभ्यासाद्वारे एक प्रयत्न करण्यात येत

आहे.

औद्योगिक फेलावाचे धोरण व प्रयत्न

राताच्या १९५६ च्या औद्योगिक धोरणाने देशातील औद्योगिक असमतोलाच्या निर्मुलनावर जोर दिला आहे. १९५८ मध्ये महाराष्ट्र सरकारने श्री. एस.जी. बर्वे यांच्या अध्यक्षतेखाली मुंबई शहर व उपनगरातील ठराविक समस्यांचा अभ्यास करण्यासाठी एका अभ्यासगटाची स्थापना करण्यात आली होती. या अभ्यासगटाने मुंबई शहरात औद्योगिक संस्थांची झालेली गर्दी कमी करण्यासाठी राज्यात औद्योगिक फेलाव करण्याची शिफारस केली. या अभ्यासगटाने मुंबई शहरात नवीन औद्योगिक संस्थांचे सीननिश्चयन करण्यास कडक विरोध केला व राज्यातील इतर ठिकाणी, मुंबईतील औद्योगिक संस्थांचे स्थलांतरण करण्यासाठी प्रोत्साहन देण्याची शिफारस केली. सर्व राज्य र औद्योगिक विकास वाढविण्यासाठी स्वतंत्र मंडळाची स्थापना करण्याचीसुध्दा सूचना केली. या शिफारशीचा परिणाम म्हणून राज्याच्या समतोल औद्योगिक विकासासाठी महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळाची स्थापना १९६२ मध्ये करण्यात आली.

औद्योगिक फेलावासाठी महाराष्ट्र शासनाने सप्टेंबर १९८८ मध्ये वृद्धि केंद्राची स्थापना करण्याचे ठरविले. इ.स. २०१२-१३ मध्ये राज्यात राज्य सरकार पुरस्कृत ४ वृद्धी केंद्रे कार्यरत होती. अशा वृद्धी केंद्रामध्ये स्थापन करण्यात येणाऱ्या औद्योगिक संस्थांना विविध प्रेरके दिली जातात. तसेच औद्योगिक दृष्ट्या मागास गात औद्योगिक संस्था सुरु केल्यास अशा संस्थांना विविध प्रेरके दिली जातात. त्याचप्रमाणे मागास गात औद्योगिक संस्थांची वाढ करण्यासाठी विविध प्रादेशिक विकास महामंडळे कार्यरत आहेत.

१९६३ आणि २००१ चे महाराष्ट्राचे औद्योगिक धोरण राज्य र औद्योगिक फेलाव करण्यासाठी कार्यरत आहे. या धोरणानुसार मागास गात औद्योगिक संस्था स्थापन करण्यासाठी विविध प्रेरके देण्यात येतात. विशेष म्हणजे १९६४ पासून मुंबई शहरात औद्योगिक संस्थासाठी निर्बंधक सीननिश्चयन धोरण अंमलात आणण्यात आलेले आहे.

औद्योगिकदृष्ट्या विकसित गात औद्योगिकीकरणस प्रतिबंध करण्यासाठी व अविकसित गात वाढ करण्यासाठी मागील ५० वर्षांपासून वेगवेगळे प्रयत्न करण्यात आलेले आहेत. या दृष्टीने विचार करता राज्यातील ६ वि गांच्या औद्योगिक विकासाचे मूल्यमापन करून आंतर-वि गीय औद्योगिक विषमतेचे परीक्षण करणे असा सदरील अभ्यासाचा उद्देश आहे.

अभ्यासाची व्याप्ती व पध्दती

महाराष्ट्रातील ६ प्रशासकीय वि गांचा १९९९-२००० आणि २००८-०९ या वर्षातील औद्योगिक विकास व आंतर-वि गीय औद्योगिक विषमता यांचा अभ्यास, अशी वर्तमान अभ्यासाची व्याप्ती आहे. वर्ष १९९९-२००० आणि २००८-०९ या दोन वर्षातील औद्योगिक वि ग-निहाय विकासाचे मूल्यमापन करण्यासाठी व औद्योगिक विषमतेचे परीक्षण करण्यासाठी राज्यातील बृहन्मुंबई जिल्हा वगळता इतर सर्व जिल्ह्यांसाठी जिल्हा सामाजिक व आर्थिक समालोचन १९९९-२००० आणि २००८-०९ च्या विविध अंकातून औद्योगिक विकासाच्या निवडक ४ निर्देशकांबद्दल द्वितीयक माहिती जमा करण्यात आली. बृहन्मुंबई जिल्ह्यासाठी महाराष्ट्र राज्याचा सांख्यिकीय गोषवारा, १९९९-२००० आणि महाराष्ट्राची संक्षिप्त सांख्यिकी, २००३ मधुन द्वितीयक माहिती जमा करण्यात आली. आंतर-वि गीय औद्योगिक विषमता दर्शविण्यासाठी वि ग-निहाय सापेक्ष हिस्सा, प्रत्येक निर्देशकाच्या एकूण परिणामाशी टक्केवारीने दाखविण्यात आलेला आहे. तसेच माध्य व वितरण गुणक यांचाही विषमता दाखविण्यासाठी उपयोग करण्यात आलेला आहे.

महाराष्ट्रातील आंतर-वि गीय औद्योगिक विकास व विशमता

सध्या महाराष्ट्रात एकूण ३५ जिल्हे आहेत. कोकण, नाशिक, पुणे, औरंगाबाद, अमरावती व नागपूर असे ६ प्रशासकीय वि ग राज्यात आहेत. कोकण वि गात एकूण ६ जिल्हे, नाशिक वि गात ५ जिल्हे, पुणे वि गात ५ जिल्हे, औरंगाबाद वि गात ८ जिल्हे, अमरावती वि गात ५ जिल्हे आणि नागपूर वि गात ६ जिल्हे आहेत. वि ग-निहाय औद्योगिक विकासाचे मूल्यमापन करण्यासाठी (१) एकूण नोंदणीकृत चालू निर्माणी, (२) निर्माणी कामगारांची संख्या, (३) स्थिर पुंजी आणि (४) मूल्य वृद्धी अशा एकूण ४ निर्देशकांचा वापर करण्यात आलेला आहे.

तक्ता-१ मध्ये महाराष्ट्रातील विविध सहा वि ग-निहाय औद्योगिक विकासाच्या ४ निर्देशकांबद्दल १९९९-२००० आणि २००८-०९ या वर्षासाठी सांख्यिकीय माहिती सादर करण्यात आलेली आहे. कोकण वि गाच्या स्थिर पुंजी व मूल्य वृद्धी या दोन निर्देशकांबद्दल बृहन्मुंबई जिल्ह्यासाठी माहिती उपलब्ध नसल्याने दिलेले आकडे इतर जिल्ह्यांना एकत्र धरून प्राप्त झालेले आहेत.

तक्ता : महाराष्ट्रातील विभाग-निहाय औद्योगिक विभागाचे विविध निर्देशक

विभाग	नोंदणीकृत चालू निर्माणी		निर्माणी कामगारांची संख्या		स्थिर पुंजी (रु. कोटी मध्ये)		मुल्य वृद्धी (रु. कोटी मध्ये)	
	1999-2000	2008-09	1999-2000	2008-09	1999-2000	2008-09	1999-2000	2008-09
कोकण	3587 (18.87)	2930 (45.12)	155790 (25.90)	398645 (38.55)	40840.18 (58.00)	89100.57 (49.77)	5511.54 (49.49)	70943.85 (63.12)
नाशिक	5652 (29.73)	4220 (20.63)	111187 (18.54)	122658 (11.86)	4206.11 (5.97)	15604.38 (8.72)	2609.38 (23.43)	10479.72 (9.32)
पुणे	3479 (18.30)	2841 (13.89)	179967 (30.00)	319520 (39.90)	14428.83 (20.49)	44952.51 (25.11)	266.30 (2.39)	10479.72 (25.90)
औरंगाबाद	2003 (10.54)	1401 (6.85)	66946 (11.16)	80483 (7.78)	34433.11 (4.88)	13377.81 (7.47)	1325.27 (11.90)	6601.39 (5.87)
अमरावती	1119 (5.36)	1061 (5.19)	17915 (2.99)	24773 (2.40)	1007.45 (1.43)	1722.78 (0.96)	21.21 (0.19)	606.27 (0.54)
नागपूर	3269 (17.00)	1705 (8.33)	68009 (11.34)	88133 (8.52)	6496.65 (9.23)	14259.82 (7.97)	1403.19 (12.60)	4205.91 (3.74)
एकूण	19009 (100.00)	20458 (100.00)	599814 (100.00)	1034212 (100.00)	70412.32 (100.00)	179017 (100.00)	11136.88 (100.00)	112390.50 (100.00)
माध्य	1110.68	905.31	40147.62	47707.97	11735.39	29836.31	1856.15	18731.75
विचार गुणक	123.55	191.46	125.05	186.90	127.68	108.58	108.58	140.87

सूचना-कंसातील अंक टक्केवारी दर्शवितात.

कोकण वि. गाच्या या आकड्यांमध्ये बृहन्मुंबई जिल्ह्यासाठी 2008-09 साठीचे आकडे समाविष्ट आहेत.

कोकण वि. गाच्या आकड्यांमध्ये बृहन्मुंबई जिल्ह्यासाठी आकडेवारी उपलब्ध नसल्याने समाविष्ट नाही.

स्त्रोत 9 जिल्हा सामाजिक-आर्थिक समालोचन, १९९३-९४ आणि 2008-09 चे विविध अंक (बृहन्मुंबई जिल्हा वगळता)

२. महाराष्ट्र राज्याच्या सांख्यिकीय गोषवारा, १९९३-९४ (फक्त बृहन्मुंबई जिल्ह्यासाठी)

३. महाराष्ट्राची संक्षिप्त सांख्यिकी, २००३ (फक्त बृहन्मुंबई जिल्ह्यासाठी)

4. Unit level Data Pruchased From MOSPI New Delhi

तक्ता-१ वरून स्पष्ट होते की, सर्व चारही निर्देशकांबाबत दोन्ही वर्षासाठी कोकण वि. गाच्या इतर वि. गाच्या तुलनेने सर्वात अधिक वाढ असल्याने, कोकण वि. गाच्या औद्योगिक विकास इतर वि. गांच्या तुलनेने सर्वाधिक असल्याचे दिसते. अर्थात कोकण वि. गात बृहन्मुंबई व ठाणे जिल्ह्यांचे खूप मोठे वर्चस्व आहे, तर रत्नागिरी व सिंधुदुर्ग हे जिल्हे औद्योगिक दृष्ट्या अविकसित आहेत.

कोकण वि. गानंतर औद्योगिक विकासाबाबत पुणे वि. गा क्रमांक २ वर येत असल्याचे स्पष्ट होते. सर्वच निर्देशकांबाबत पुणे वि. गाची महाराष्ट्रातील एकूण आकडेवारी असलेली टक्केवारी कोकण वि. गामागोमाग येते. अर्थात पुणे जिल्ह्याचे सर्वात अधिक वर्चस्व आहे. तसेच सोलापूर व कोल्हापूर यांचाही तुलनेने बऱ्यापैकी औद्योगिक विकास झालेला आहे, तर सातारा व सांगली हे जिल्हे मागासलेले आहेत.

वि. गानिहाय औद्योगिक विकासाबाबत क्रमांक ३ वर नाशिक वि. गा येतो. नाशिक वि. गाची सर्वच निर्देशकांबाबत महाराष्ट्रातील एकूण आकड्यांशी असलेली टक्केवारी नाशिक वि. गा राज्यात तिसऱ्या क्रमांकावर असल्याचे दर्शविते. अर्थात नाशिक जिल्हा सोडला तर या वि. गातील इतर जिल्हे तुलनेने औद्योगिक दृष्ट्या मागासलेले आहेत.

वि. गानिहाय औद्योगिक विकासात नागपूर वि. गाच्या सरासरीने विचार करता औरंगाबाद वि. गाची अगोदर क्रमांक येतो. म्हणजेच नागपूर वि. गा औद्योगिक विकासात महाराष्ट्रात ४ क्रमांकावर येतो. अर्थात नागपूर वि. गात जिल्हानिहाय विचार केल्यास नागपूर जिल्हा वगळता इतर जिल्हे तुलनेने मागासलेले आहेत.

तक्ता क्र.-१ वरून स्पष्ट होते की, औरंगाबाद वि. गात राज्यात औद्योगिक विकासात ५ व्या क्रमांकावर येणारा वि. गा आहे. याही वि. गात औरंगाबाद जिल्हा औद्योगिक विकासात सर्वात पुढे असून त्या पाठोपाठ लातूर व नांदेड जिल्ह्यांचा क्रमांक लागतो. बीड व उस्मानाबाद हे जिल्हे औद्योगिक दृष्ट्या सर्वात अधिक मागासलेले आहेत.

अमरावती वि. गा महाराष्ट्रात सर्वात औद्योगिकदृष्ट्या मागास असल्याचे स्पष्ट होते. या वि. गातील सर्व जिल्ह्यांची स्थिती जवळपास सारखीच असल्याचे स्पष्ट होते.

सर्व वि. गांची प्रत्येक निर्देशकांबाबत माध्याशी तुलना करता दिसते की, केवळ कोकण व पुणे हे दोनच वि. गा माध्यापेक्षा अधिक आकडेवारी दाखवितात, तर बाकीचे चारही वि. गा माध्यापेक्षा कमी आकडेवारी दाखवितात. फक्त औरंगाबाद वि. गा १९९३-९४ मध्ये स्थिर पुंजीबाबत माध्यापेक्षा अधिक आकडेवारी दाखवितो. यावरून स्पष्ट होते की, वि. गा-निहाय औद्योगिक विकासात कोकण व पुणे वि. गा आघाडीवर आहेत तर इतर सर्व वि. गा मागासलेले आहेत.

विचरण गुणकाचा विचार करता तक्ता -१ वरून स्पष्ट होते की, 1999-2000 च्या तुलनेने 2008-09 चा प्रत्येक निर्देशकाचा विवरण गुणक वाढ झाली आहे. यावरून स्पष्ट होते की, औद्योगिक फैलावाची प्रक्रिया राज्यामध्ये चालू आहे व वि. गांमधील औद्योगिक विकासाबाबत असलेले अंतर वाढत आहे. याचाच अर्थ असा की, राज्य सरकारच्या औद्योगिक फैलाव धोरण व उपाययोजनेस अपयश प्राप्त होत आहे.

उपसंहार

1999-2000 मध्ये कोकण विभागाचा महाराष्ट्रातील एकूण नोंदणीकृत चालू निर्माणीमध्ये 18.87 टक्के तर एकूण निर्माती कामगारांमध्ये 25.98 टक्के हिस्सा होता, तर 2008-09 मध्ये हाच हिस्सा 45.12 टक्के निव्वळ मुल्य वृद्धी 63.12 पर्यंत आहे. त्याचप्रमाणे स्थिर पुंजी व मूल्य वृद्धीमध्येही अशीच घट झालेली आहे. तर इतर काही विभागांच्या तुलनात्मक हिस्स्यांमध्ये या कालखंडात काही प्रमाणात वाढ झालेली आहे. तर इतर काही विभागांच्या तुलनात्मक हिस्स्यांमध्ये या कालखंडात काही प्रमाणात वाढ झालेली आहे. यावरून स्पष्ट होते की, आंतर-विभागीय औद्योगिक विषमता कमी करण्याच्या दिशेने सरकारने केलेल्या एकूण प्रयत्नास काही प्रमाणात यश आलेले आहे. राज्यातील असमतोलाची समस्या एकटे राज्यसरकार हाताळू शकते. त्या दृष्टीने महाराष्ट्र शासनाने औद्योगिक फैलाव धोरण व उपाययोजनांचा स्वीकार केलेला आहे तसेच केवळ प्रेरके औद्योगिक फैलावासाठी पुरेशी नाहीत. त्याऐवजी कृषी विकास अर्थव्यवस्थेच्या वृद्धी प्रक्रियेमध्ये महत्वाचा ठरतो. म्हणून राज्य सरकारने अशा धोरणांचा व उपाय योजनांचा स्वीकार केला पाहिजे की, ज्यामुळे कृषी विकासातून साधारणपणे सर्व राज्य र व विशेषतः मागास विभागांमध्ये औद्योगिकीकरण साध्य होवून विदर्भ व मराठवाड्यासारख्या आर्थिकदृष्ट्या मागासलेल्या विभागातील शेतकऱ्यांच्या यापुढील आत्महत्या थांबतील.

राज्यांतर्गत असमतोल किंवा विषमतेची समस्या एवढी गंभीर आहे की, ज्यातून स्वतंत्र विदर्भ राज्याची मागणी यापूर्वीच पुढे आलेली आहे म्हणून या समस्येची गंभीरता कमी करण्याच्या दृष्टीने जाणीवपूर्वक प्रयत्न करण्याची आवश्यकता आहे. या संदर्भात लक्षात घ्यावयाचा मुद्दा असा की, १०० टक्के प्रादेशिक विषमता नाहीशी करणे शक्य नाही, परंतु प्रादेशिक विषमतेमध्ये जास्तीत जास्त प्रमाणात घट करणे निश्चितच शक्य आहे. यासाठी राज्यसरकारला अजून जास्तीचे प्रयत्न करण्याची आवश्यकता आहे.

1. Industrial statistics (2004), published by UDYOG MITRA, a Govt. of Maharashtra organisation, p.1;
2. Anuradha and Rao (1995), An Analysis of Inter-state Disparities in India, 1970-71 to 1985-86, Indian Journal of Regional Science, Vol. XXVH No, 1&2.
3. Koropectyj I.S. (1972), Equalization of Regional Development in Socialist Countries: An Empirical Study, Economic Development and Cultural Change, Vol.21, No. 1, Oct.,p.68to86:
4. The Govt. of Bombay (1959),
Report of panels appointed by the Study Group for Greater Mumbai,p.12;
5. The MIDC Annual Report, 2003-04, p.v; .
6. Ruddar Datt and K.P.M Sundaram (2006), Indian economy, S. Chand and Co Ltd., New Delhi, p.484;
7. Ibid.
8. Unit level Data Purchased From MOSPI New Delhi

Publish Research Article

International Level Multidisciplinary Research Journal For All Subjects

Dear Sir/Mam,

We invite unpublished Research Paper, Summary of Research Project, Theses, Books and Book Review for publication, you will be pleased to know that our journals are

Associated and Indexed, India

- ★ International Scientific Journal Consortium
- ★ OPEN J-GATE

Associated and Indexed, USA

- ✍ EBSCO
- ✍ Index Copernicus
- ✍ Publication Index
- ✍ Academic Journal Database
- ✍ Contemporary Research Index
- ✍ Academic Paper Database
- ✍ Digital Journals Database
- ✍ Current Index to Scholarly Journals
- ✍ Elite Scientific Journal Archive
- ✍ Directory Of Academic Resources
- ✍ Scholar Journal Index
- ✍ Recent Science Index
- ✍ Scientific Resources Database
- ✍ Directory Of Research Journal Indexing

Golden Research Thoughts
258/34 Raviwar Peth Solapur-413005, Maharashtra
Contact-9595359435
E-Mail-ayisrj@yahoo.in/ayisrj2011@gmail.com
Website : www.aygrt.isrj.org